

Janicke S. Kaasa

Å gi sin daler med glede

Barn som forbrukere i *Ungdommens Ven* (1770)

To Give One's Money Willingly. Children as Consumers in *Ungdommens Ven* (1770)

Abstract: This article examines the staging of children as consumers in the first Danish children's magazine Ungdommens Ven (1770). By investigating texts that portray children and their use of pocket money, with an emphasis on texts in which this use is directly linked to the purchasing of the magazine itself, the article argues that the staging of children as consumers may be seen in the context of children's increasingly important role in the book market and print culture during the second half of the 18th century. Through a discussion of how children appear as readers, consumers, and subscribers in the magazine, the article demonstrates how Ungdommens Ven is educative in at least two interwoven ways. First, by instructing the readers in how to spend one's money wisely, and second, by inculcating the knowledge of how to be magazine readers as well as purchasers, initiating children into the economic aspects of the specific publication and into consumer culture more generally. Taking one of the early children's magazines in Denmark as its point of departure, the article identifies some significant changes in print and consumer culture before the emergence of a mass market, accentuating the role of children and their magazines in these developments.

Keywords: *Ungdommens Ven*, barneblader, Danmark, 1700-tallet, barn, lesere, trykkekultur, forbrukerkultur

”Det som jeg vil bede om, er at I ogsaa vil skrive noget, hvorledes Bønderbørn skulle være, om det var kun fire Gange om Aaret, saa vilde jeg dog give min Daler med Glæde, endskiønt jeg maa spare den fra noget andet” (*Ungdommens Ven* nr. 11, 83). Dette innledende sitatet er hentet fra et av brevene som står på trykk i det første danske barnebladet, *Ungdommens Ven* (1770). I brevet, signert ”Ole Pedersen; i mit 14de Aar” (nr. 11, 83), finner vi flere aspekter som er kjennetegnende for utgivelsen i sin helhet: For det første at ”Bønderbørn” nærmest er fraværende i dette bladet som mest sannsynlig var beregnet på borgerskapets barn i byene, og for det andre at vi får inntrykk av en aktiv lesere som henvender seg direkte til den anonyme forfatteren. For det tredje, og viktigst i denne sammenheng, peker innsenderens bruk av egne penger på bladet mot hovedanliggendet i denne artikkelen, nemlig hvordan barn iscenesettes som betalere og forbrukere i den tidlige barnebladlitteraturen.

Det er mange måter å nærme seg denne iscenesettelsen på, som for øvrig er betegnende for det teatre som kjennetegnet 1700-tallets tidsskriftflora (Krefting, Nøding og Ringvej 29): I denne artikkelen vil jeg fokusere på fremstillingen av barns bruk av lommepenger i *Ungdommens Ven*, og da med særlig vekt på tekster der bruken av lommepenger knyttes direkte til betaling for selve bladet. Disse sistnevnte tilfellene er spesielt relevante ettersom de ikke bare skildrer barns konsum, men faktisk plasserer barneleseren i rollen som betalere. Som jeg vil vise, kan denne rollen sees i forbindelse med barn og unges stadig mer betydningsfulle posisjon i tekstkulturen i siste halvdel av 1700-tallet (Krefting, Nøding og Ringvej 185–187), men også deres posisjon i forbrukerkulturen som henvendte seg til denne målgruppen i stadig økende grad (Grenby 159). Jeg vil vende tilbake til konkrete eksempler fra *Ungdommens Ven* etter at jeg kortfattet har gitt en mer presis definisjon av barnebladet som medium og deretter skissert opp noen viktige trekk ved opplysningstidens barnebladlitteratur i Europa, og da i Sverige og Danmark spesielt.

I sine arbeider om 1700-tallets barnetekster, understreker både Nina Christensen og Norman Shine hvordan skillelinjene mellom bok- og bladutgivelser ofte var uklare: Mange av tekstene for barn (og voksne) ble utgitt stykkevis for senere å bli samlet til innbundne bøker (Christensen, ”Imported Enlightenment” 64–65; Shine 91). Utgivelsesfrekvens og datering kan likevel bidra til å identifisere barnebladet til forskjell fra boken, slik jeg gjør i denne artikkelen, og slik Shine gjør i sin definisjon av barneblader som ”magasiner, aviser, flygeblad’ eller enhver annen lignende publikasjon utgitt med regelmessige intervaller (daglig, ukentlig, annenhver uke eller må-

nedlig)" (22, min overs.). En lignende oppfatning finner vi hos Sonja Svensson når hun beskriver barnebladet som "en flere ganger i året utkommende, datert publikasjon med variert tekst- og bildeinnhold, utgitt av individuelle forleggere, kommersielle forlag samt idé- og interesseorganisasjoner [...] der voksne 'avsendere' uttrykkelig [...] henvender seg til barn eller ungdommer" (12, min overs.). I denne artikkelen lener jeg meg på Shines og Svenssons avgrensninger, og forstår barneblader først og fremst som daterte ukes- eller månedsutgivelser rettet mot og til barn og unge. Én konsekvens av denne avgrensningen er at jeg (i likhet med Shine) ikke anser for eksempel *Den danske Skoelemester* (1766–1767) som et barneblad. Utgivelsen ble riktignok utgitt i hefter, ment for innbinding, men er ikke datert (Christensen, *Videbegær* 153; Weinreich 76).

I likhet med Shine og Svensson, vektlegger Margaret Beetham tidsskriftets særskilte forhold til *tid* når hun skal trekke frem mediets sentrale kjennetegn. Hennes forståelse av det periodiske er imidlertid tett knyttet opp til det flyktige ettersom hun vurderer ethvert tidsskriftnummer som overflødig så fort det neste er kommet ut (Beetham 96). Beethams oppfatning lar seg vanskelig anvende på all periodisk litteratur, og spesielt ikke på den tidlige barnebladlitteraturen. De første barnebladene forsynte riktignok barneleseren med nytt stoff relativt ofte, men uten å gjøre tidligere numre overflødige. Ikke desto mindre ser jeg periodisitet som særlig relevant for å forstå barnebladenes rolle i de endringene som finner sted i 1700-tallets tekstkultur: Utgitt med en viss grad av regelmessighet, la disse utgivelsene til rette for nye leservaner gjennom potensialet for en vedvarende leserrelasjon – og kanskje også en vedvarende kunderelasjon gjennom eksempelvis serialisering og abonnementsjon. Slik kan *Ungdommens Ven* eksemplifisere nye forbruksmønstre av tekstkulturen, hvilket blant annet gjenspeiles i magasinets tematisering av barneleseren som abonnent og betaler.

Anja Müller er en av dem som understreker det periodiske mediets sentrale rolle for utformingen av sosiale konstruksjoner, deriblant forståelsen og oppfatningen av barndom. I sin bok om barndomsskildringer i britiske tidsskrifter og trykk i perioden fra 1689 til 1789, skriver hun følgende: "Given the importance of eighteenth-century periodicals for the formation of social norms and strategies of distinction, it is high time that these texts were considered in their function as printed mass media for the construction of childhood" (Müller 6). En av mine ambisjoner i denne artikkelen er å ta Müllers oppfordring på alvor og vise en tilsvarende interesse for periodiske utgivelser beregnet på barn og unge – som Müller selv ikke befatter seg med

- for en mer utfyllende innsikt i hvordan barn ble fremstilt i den tidlige barnebladlitteraturen og hvordan de var en del av den tidlige forbrukerkulturen. Artikkelen føyer seg dermed inn i det teoretiske og metodiske skiftet som Müller (3), med flere, har sett som kjenne-tegnende for forskningen på barn og barndom: Fra en universell forståelse av disse kategoriene, til en tilnærming som tar utgangspunkt i lokaliserte historiske, sosiale, kulturelle og økonomiske kontekster. *Ungdommens Ven* og den tidlige forbrukerkulturen i Danmark i 1700-tallets siste halvdel utgjør da slike særskilte kontekster i denne artikkelen.

Barnebladene i 1700-tallets forbrukerkultur

Med opplysningstidens nye forestillinger om barndommens egenverdi, ble barn og unge i større grad betraktet som en egen målgruppe i Europa (Krefting, Nøding og Ringvej 185–186). Denne utviklingen hadde i tillegg en mer kommersiell side, og som M.O. Grenby poengterer i *The Child Reader, 1700–1840* (2011), henvendte 1700-tallets bokindustri seg mer og mer til barn og unge også som *forbrukere* (158–159).¹ Mens bøker tidligere hadde vært familiens felleseie, bidro økt velstand og endringer i forbruksmønstre til oppfatningen av bøker – også barnebøker – som personlige eiendeler. I England varierte bokprisene fra en penny til et par shilling, og var såpass lave at barn faktisk hadde råd til dem, enten det dreide seg om arbeiderungdom som brukte av egne opptjente midler eller borgerskapets barn som forvaltet sine lommepenger (Grenby 183). Slike forhold må ha vært sentrale i fremveksten av en tekstkultur og et marked som var spesielt rettet mot barn og unge.

Forlagsmannen John Newbery – kjent som utgiver av det som regnes som det første britiske barnebladet, *The Lilliputian Magazine* (1751) – nevnes gjerne som pioneren i utviklingen av et massemarked for barn.² Newbery forstod tidlig barnelitteraturens kommersielle potensiale, enten det var ved å tilby en ball eller nålepute som gave til barnebokkjøperen, eller gjennom kyndig annonsering av bøkene (Dawson 177). Å tenke barn og unge inn i forbrukerkulturen er altså ikke et nytt fenomen, men har en lang historie – eksemplifisert både av de endringene Grenby trekker frem og av Newberys strategiske markedsføring. Slik Daniel Thomas Cook hevder, har barns rolle i og betydning for forbrukerkulturen utviklet seg i et spenningsfelt hvor økonomiske verdier er blitt tillagt barnet gjennom bruk av moralske og sentimentale midler (10). I denne sammenhengen er det lett å forstå hvordan noen produkter er blitt markedsført som mer formåls-

tjenlige enn andre, og 1700-tallets publikasjoner for barn, både bøker og tidsskrifter, er gode eksempler på varer som skulle både oppdra og fornøye.

I likhet med ellers i Europa, ble det i Sverige og Danmark utgitt barneblader i siste halvdel av 1700-tallet. Det svenske *Wecko-Blad til Barns Nytt och Nöje* som ble utgitt av Samuel Hasselberg første gang i 1766 er blant de tidligste vi kjenner til i Europa (Svensson 93).³ I Danmark regner man som allerede nevnt *Ungdommens Ven* som det første (Shine 91), etterfulgt av *Avis for Børn* (1779–1782).⁴ I sin barnelitteraturhistorie trekker riktignok Torben Weinreich frem *Avis for Børn*, som kom ut to ganger i uken, som det første barnebladet i Danmark, men det er uklart hvilken definisjon han legger til grunn (Weinreich 294). Med utgangspunkt i de avgrensningene jeg gjorde i begynnelsen av denne artikkelen, tyder imidlertid avretter i *Kiøbenhavn's kongelige allene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger* den 21. mars og 11. april 1770 på at *Ungdommens Ven* ble utgitt ukentlig, og dermed kan defineres som et barneblad.⁵

De første svenske og danske barnebladene var relativt kortlevde og det var hverken snakk om kommersielle foretak eller store markeder. Likevel: Fremveksten av disse barnebladene bør sees i sammenheng med viktige endringer i tekstkulturen på 1700-tallet, der tidsskriftene hadde stor betydning. I boken *En pokkers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og yringsfrihet* (2014) beskriver Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvej tidsskriftene som nettopp "en av de viktigste drivkreftene i utviklingen av tekstkulturen på 1700-tallet. Fra å lese et fåtall tekster om igjen og om igjen dannet det seg nå et lesende publikum som orienterte seg bredt og leste stadig nye tekster" (25–26). Dette betydningsfulle skiftet i hva og hvordan publikum leste, kommer klart til uttrykk i fremveksten av barnebladene på 1700-tallet: De illustrerer hvordan også barn og unge ble presentert for stadig nye tekster og hvordan forestillingen om disse leserne som bestemte målgrupper, også i økonomisk forstand, vokser frem.

Ungdommens Ven

En av disse nye tekstene er *Ungdommens Ven*. Med noen unntak, kom bladet ukentlig i hefter på 8 sider i perioden mellom 6. januar og 6. oktober 1770, og ble trykket av Lars Nielsen Svare i Skindergade i København. Bladet ble anonymt utgitt, men er tilskrevet prest og skolemann Bendix Krøll (Christensen, *Videbegær* 156; Ehrencron-Müller 20–21). Krøll (1735–1782) skrev *Skoelemesteren om Opdragelsen og Børne-*

Tugt (1764) og regnes som forfatteren bak *Den danske Skoelemester* (1766–1767). Slik Christensen påpeker, tyder likheter i tone, innhold og tittel på at Krøll står bak *Ungdommens Ven* ("Imagining Equality" 125, n. 1; *Videbegær* 156).

En annen kilde som kan understøtte tesen at Krøll var ansvarlig for *Ungdommens Ven* er fortegnelsen over hans boksamling fra 1783, trykket i forbindelse med en bokauksjon etter hans død. Min gjennomgang av denne fortegnelsen viser at han eide og hadde tilgang til en rekke pedagogiske utgivelser for barn og unge som kan ha tjent som forbilder for både *Den danske Skoelemester* og *Ungdommens Ven*. Blant eksemplene finner vi Comenius' *Orbis Pictus* (1658) og Madame de Beaumonts *50 Instructions pour les jeunes Dames* (1764) (*Fortegnelse paa Bendix Krøll's Bøger 1783*).⁶

Forfatteren forblir anonym i magasinet. Han introduserer seg som en "Ungdommens Ven", og som hverken ung eller gammel. Han er ikke så høy som Gilli, skriver han – og refererer til den italienske kjempen Bernardo Gigli som besøkte København i 1765 – og "ikke heller saadan en Stump som den Svendske, De vel have seet at løbe om paa Gaderne" (*Ungdommens Ven* nr. 2, 10–11). Han er bosatt i København, barnløs, men leder et såkalt usynlig selskap av barn som består av seks barn "af begge Kjøen fra 6 til 14 Aar" (nr. 2, 12), deriblant en junker, en kjøpmannsdatter og en skredderdatter, og her signaliserer magasinet kanskje hvem målgruppen er hva angår alder, kjønn og klasse.⁷

Barna i dette usynlige selskapet fungerer som en slags spioner. De rapporterer tilbake til forfatteren om barns gode og dårlige oppførsel, som han deretter skildrer i bladet. "Ungdommens Ven" opererer på tilsvarende vis: Under et besøk til en venn, forteller han, tyvlytter han til en samtale mellom sønnen i huset og tjeneren hans. Samtalen blir transkribert og så trykket i sin helhet i magasinet, etterfulgt av forfatterens rosende ord om den unge guttens respektfulle oppførsel mot tjeneren. Forfatteren fremstiller altså seg selv som en allestedsnærværende skikkelse som ser alt og hører alt, som utleverer barns dyder og laster i bladet. Han minner dermed om spectatorskikkelsen fra de britiske spectatortidsskriftene som, slik Krefting, Nøding og Ringvej (26–29) poengterer, hadde stor påvirkningskraft i Europa. Denne innflytelsen kommer dessuten konkret til syne i den tidligere nevnte fortegnelsen over Krølls bøker hvor flere viktige spectatorutgivelser er listet, deriblant *De hollandsche Spectator* (1731–1735), *Den danske Spectator* (1744–1745), *La Spectatrice danoise* (1748–1750) og *Den Patriotiske Tilskuer* (1761).

Det er vanskelig å avgjøre hva som er originalskrevet og hva som er oversatt materiale i *Ungdommens Ven*. I noen tilfeller er det mulig

å spore opp det originale belegget for tekster som ikke er kreditert, for eksempel oversettelsen av François Fénelons "Histoire de Rosimond et de Braminte" (Christensen, *Videbegær* 178) og skuespillet "Between Miss Phillis and Miss Myra, on a suitable Behaviour in the Worship of God" fra den anonymt utgitte *The Friendly Instructor; Or, a companion for Young Ladies and Young Gentleman* (1741). Slike identifiseringer gjør eksplisitt den internasjonale påvirkningen på dette første danske barnebladet, men oftest er en sådan sporing vanskelig.

"At at have et medlidende hierte". Å forvalte sine lommepenger

Siste halvdel av 1700-tallet i Danmark var preget av befolkningsvekst, økt levestandard og fremveksten av en stor, kjøpekraftig befolkningsgruppe, da særlig i byene og i København spesielt (Feldbæk 123). Mest sannsynlig er *Ungdommens Ven* rettet mot barna i denne kjøpsterke befolkningsgruppen, og barna som opptrer i de ulike tekstene tilhører i hovedsak borgerskapet – slik Ole Pedersens brev jeg siterte innledningsvis tyder på. Flere av tekstene i *Ungdommens Ven* skildrer disse barnas bruk av lommepenger, og emnet tas typisk opp i eksempelfortellinger som skal veilede barneleseren i å bruke pengene på måter som er både moralsk og økonomisk forsvarlige. Ofte fremstilles de med en viss råderett over pengene, og følgelig et visst ansvar. Slik understrekes barneleseren som kompetent og med en viss grad av autonomi, trekk som for øvrig kan sees som kjennetegnende for den senere markedsføringen rettet mot barn og unge (Buckingham og Tingstad 4).

I *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism* (1987), argumenterer Colin Campbell for at endringer i forbruksvaner ikke bare kan forstås i forlengelsen av industrialiseringen. Forbrukerrevolusjonen i 1700-tallets England, hevder han, må settes i forbindelse med det han kaller en borgerlig forbrukeretikk: "a set of values and beliefs which were distinct to this section of English society, and that served to justify not only the reading of fiction and romantically motivated behavior, but also indulgence in luxury consumption" (Campbell 71). Dennis Denisoff er en annen som legger vekt på det han kaller "a consumerist ethos" (6) og som han sporer tilbake til 1700-tallets britiske middelklasse, men særlig knytter an til barns stadig viktigere posisjon i forbrukerkulturen utover 1800-tallet. Slik blant andre Patricia Crown (63) har påpekt, må denne posisjonen sees i sammenheng med periodens utvidede strøm av varer, som bidro til nye forventninger, fornøyer og forbruksmønstre – også blant barn. Forbruksmønstrene som vokste frem var altså del av en større *holdningsendring* mer enn bare et resultat av industrialiseringens

masseproduksjon og økende vareforsyning. Med dette perspektivet lar det seg gjøre å diskutere aspekter ved en forbrukerkultur også før den industrielle utviklingen skyter fart og, slik jeg gjør i denne artikkelen, se dem i sammenheng med publikasjoner som hverken var kommersielle eller som kom i store opplag.⁸ Og selv om Campbells, Denisoffs og Crowns fokus er England, er endringene de skildrer beskrivende for det danske samfunnet på samme tid (jf. Feldbæk).

Den borgerlige forbrukskulturen er til stede i *Ungdommens Ven*, men i negativ forstand: Barna som sløser bort pengene sine på luksusvarer som silkebånd og makroner blir åpenlyst latterliggjort, slik som i dialogen mellom frøknene Stadselig og Medlidig. Frøken Medlidig er kommet for å be om penger til madame Trøsteløs, som nylig er blitt enke, og hennes tre barn. Frøken Stadselig har imidlertid vanskelig for å se hvordan hun kan være til hjelp ettersom lommepengene så vidt dekker hennes egne utgifter:

De faa Lommepenge, jeg faaer af min Papa, kan ikke forslaae til mine Udgifter; thi af mine Lommepenge skal jeg kiøbe alle de Baand, jeg bruger, Traad, Silke, Knappenaale; og betale Haarskierer, foruden andre smaae Ting, som jeg kan behøve. [...] Jeg har kun 4 Mark ugentlig til alt dette, og min Papa synes dog, at jeg heraf kan give noget til Fattige, som er mig umueligt. (*Ungdommens Ven* nr. 15, 115–116)

Frøken Stadselig foreslår i stedet å be "Agent Holch [...] om noget af Syge-Kassen" (*Ungdommens Ven* nr. 15, 115) og viser her til Hans Holck (1726–1783) som i 1765 opprettet en sykekasse med mulighet for gratis legehjelp mot en ukentlig innbetaling, og som slående nok skulle bli en av mennene bak *Avis for Børn* ni år senere (Christensen, *Videbegær* 192).⁹ Frøken Medlidig avviser forslaget til frøken Stadselig og innvender at hun har mottatt almisser fra andre piker som får langt mindre i lommepenger. Frøken Stadselig innser til slutt det edelmodige ved å gi til de trengende: "Jeg seer nu, at det kommer ikke saa meget an paa at have til overs, som at have et medlidende hierte, naar man skal gjøre got" (*Ungdommens Ven* nr. 17, 133).

I denne dialogen fremstilles altså pikene med en viss bestemmelsesrett over lommepengene. Selv om frøken Stadselig mottar sine lommepenger fra sin far, disponerer hun dem ikke nødvendigvis slik *han* synes best, og hun fremstår som relativt selvstendig i bruken av pengene som er gitt henne. Denne selvstendigheten forsterkes ved at hun får veiledning om pengebruk fra en annen *pike*, og ikke fra en voksen, og den blir ytterligere anskueliggjort ved at frøken Medlidig samler inn penger fra sine venninner for å hjelpe en voksen kvinne og hennes barn.¹⁰

Dialogen mellom frøknene Stadselig og Medlidig foregriper noe av den tematikken vi for eksempel finner i deler av Mary Wollstonecrafts *Original Stories from Real Life* (1788) og Maria Edgeworths fortelling "The Purple Jar" (1796). Også her har de unge pikene en viss bestemmelsesrett. Hos Wollstonecraft bruker Caroline alle sine penger på leketøy under en bytur med sin søster Mary og huslæreren Mrs. Mason. Når de like etter møter en fattig familie, gir de to andre almisser mens Caroline står skamfull tilbake og ønsker "de ynkelige prydgjenstandene hun så tankeløst hadde kjøpt til havets bunn" (Wollstonecraft 172, min overs.). Veldedighet og ødsel shopping settes her opp mot hverandre på samme måte som i dialogen i *Ungdommens Ven*. Hos Edgeworth får Rosamund valget av sin mor: Enten å kjøpe nye sko, som hun faktisk trenger, eller den purpurfargede krukken, som hun *ikke* trenger. Den første lærepengen får Rosamund når hun oppdager at krukken slett ikke er purpurfarget, men fylt med en mørk væske, den neste når skoene hennes blir såpass ødelagte at de blir vonde å gå i, og den siste når de skjemmende skoene gjør at hennes far nekter å ta henne med på en lenge etterlengtet utflukt.

Denisoff er blant dem som trekker frem Edgeworths fortelling som en tidlig bevisstgjøring rundt barns posisjon i forbrukerkulturen. I mine øyne kan Wollstonecrafts tidligere skildring av Carolines hodeløse pengebruk forstås på tilsvarende vis, og det samme kan dialogen mellom frøknene Stadselig og Medlidig, om enn med noen forskjeller. I sin artikkel om de visuelle aspektene ved forbrukerkulturen i perioden 1790–1830, viser Crown hvordan mye av markedsføringen av produkter for barn rettet seg mot kvinner (det vil si mødre, kvinnelige slektninger og guvernanter), i tråd med forestillingen om at de egnet seg best til å "uttrykke seg i privatsfæren ved å kjøpe ting til hjemmet og til barn" (63, min overs.).¹¹ Denne tanken finner vi igjen både hos Wollstonecraft og Edgeworth: Her synliggjøres den voksnes, og da først og fremst kvinnens, rolle i å oppdra barna til å bli "ansvarlige kunder" (Denisoff 11, min overs.). På denne måten kan vi kanskje forstå Wollstonecrafts og Edgeworths tekster som oppdragende også for barneleserens kvinnelige foresatte. I dialogen i *Ungdommens Ven*, derimot, er den voksnes betydning tonet ned. Også her er forbruket knyttet opp til den kvinnelige privatsfæren, med tanke på at dialogen foregår mellom to piker og at Madame Trøstesløs er den som skal motta almissene. Den voksnes innflytelse på bruken av pengene, her representert ved frøken Stadseligs far, har imidlertid liten betydning. Slik blir barnas selvbestemmelsesrett og posisjon i forbrukerkulturen her tillagt langt sterkere vekt, noe som gjenspeiles ytterligere i tilfellene der barna iscenesettes som betalere av bladet, slik jeg vil vise i det følgende.

”Penge eller Stevnemaal”. Barneleseren som barnebladbetaler

Flere av tekstene i *Ungdommens Ven* knytter barns disponering av lommepenger direkte til betaling for selve bladet, og da på måter som iscenesetter barna som både lesere og betalere. I et brev til ”Ungdommens Ven” påpeker frøken Stadselig – med all sannsynlighet den samme som i dialogen over – at det frister lite å bruke sine lommepenger på bladet når innholdet i så stor grad minner om det belærende og formanende stoffet hun får servert ellers i uken. Av den grunn, skriver hun, ”saa giver man ikke saa let sine Lomme-Penge ud for at læse det samme igjen om Løverdagen” (*Ungdommens Ven* nr. 14, 110). I all hovedsak etterspør Stadselig et mer fornøyeelig innhold:

Men vil De lære os nogle nye Lege, vil De flye os noget at lee af; vil De fortælle os noget om Stats; vil De skrive os en Komædie, saa skulde De faae Læsere nok, som med Fornøielse sparede deres Lomme-Penge. Vilde De endda skaffe mig en Sukkerduns Begeste [*sic*] til Sommeren og en hat med en Guldgalon og en Fier i, saa skulde jeg endda ikke fortryde de 4 Mark, som jeg skal give Dem. (*Ungdommens Ven* nr. 14, 111)

Ikke overraskende latterliggjøres frøkenens sans for stas i det spotteende svarbrevet fra ”Ungdommens Ven”. Slik Christensen poengterer, sender den anonyme forfatteren på denne måten en beskjed til de voksne, som antageligvis er de faktiske betalere av bladet, om at *Ungdommens Ven* skal være oppbyggelig lesning (Christensen, *Videbegær* 179). Ikke desto mindre iscenesetter brevet fra frøken Stadselig barneleseren som en (misfornøyd) leser, men også som en (misfornøyd) betaler. Forbrukermakten er riktignok begrenset og hun får ikke den stas hun etterspør, men eksempelet tydeliggjør likevel at barnebladet er en *vare*: For 4 mark får barna et produkt som de kan si seg fornøyde med eller, som frøken Stadselig, misfornøyde med.

Den anonyme forfatteren understreker imidlertid bladet som et idealistisk foretagende. Når en innsender undrer seg over hvorfor det mangler noen numre og spekulerer i om hvorvidt dette kan skyldes ”at De er kied af at skrive, fordi De har ingen Fordeel” (*Ungdommens Ven* nr. 38, 297), svarer forfatteren:

den har jeg aldri søgt, alene at blive skadesløs, og kunne betale Trykkerløn, Papir og Buddene, har været mit Ønske; dette bliver jeg saa nogenledes; meer har jeg aldrig ventet, og fortryder det mig endnu ikke, at jeg ey tog mod de 100 Rdlr., som en Forlægger bød mig paa

visse Vilkaar, hvilke jeg ikke vilde indgaae; hvilket maa overbevise mine Læsere, at Fordeel ikke har drevet mig til at blive Ugeskriver. (*Ungdommens Ven* nr. 38, 298–99)

Forfatteren gir her innsikt i både de praktiske og økonomiske omstendighetene rundt bladet når han gjør det klart at de uteblitte numre slett ikke skyldes mangelen på "Fordeel", og at hans tilværelse som "ugeskriver" ikke motiveres av annet enn idealistiske ambisjoner.

Disse uegennyttige beveggrunnene tones drastisk ned i et annet, tidligere eksempel når den anonyme forfatteren lar trykke et brev fra R***. Brevet er adressert til avsenderens fetter og gitt videre til "Ungdommens Ven" av en abonnent. I brevet opplyser R*** at han har latt seg tegne som abonnent: "Jeg var i Førstningen saa forsigtig at følge det Raad, som Forfatteren gav i sit Indbydelses Blad, at man hver Uge skulde legge 2 B. i en Sparebøsse. Jeg holdt det hele 8te Uger, saa at jeg havde en heel Mark i Bøssen" (*Ungdommens Ven* nr. 26, 207). Sparingen får med andre ord en *flying start*, men så går det galt. Ute av stand til å motstå makronpikens overtalelsesevner, slår han sin sparebøsse i stykker. Med ødelagt sparebøsse viser det seg umulig å spare noe som helst, og R*** mangler nå de 2 mark som *Ungdommens Ven* skal ha for "det halve Aar" (nr. 26, 207).

I brevet ber R*** sin fetter om et lån, slik at han vil være i stand til å betale *Ungdommens Ven* og dermed unngå å bli hengt ut til spott og spe:

Betaler jeg ikke, maa jeg frygte, at han mælder det i et af Bladene, og giver mig der et offentlig Stevnemaal, hvilket vilde gjøre mig meget ont. Mine Forældre tør jeg ikke bede derom; thi de haver sagt mig det forud, at jeg skulde betale Ugebladet selv af mine Lomme-Penge. [...] *Ungdommens Ven* er en meget god Mand; men jeg har og hørt, at i Pengesager er han ikke god at handle med. (*Ungdommens Ven* nr. 26, 198 [208])

I sin kommentar til brevet, gjør *Ungdommens Ven* lite for å endre på dette inntrykket. Han benytter i stedet anledningen til å minne sine lesere om prisen på ukebladet og opplyser om de alvorlige konsekvensene ved uteblivende betaling:

Mine Læsere ville derfor kun behage at erindre sig vor Akkord, og smukt lave Deres Penge til, 3 Mark for enhver, som har havt Bladet paa Postpapir, og 2 Mark for dem paa Trykpapir; thi en af Dagene sender jeg Dem min Indkasserer paa halsen. Hvo som ikke betaler, bliver skrevet til Restants i mit Ugeblad, og derefter stevnes ind for

den lille Gield-Kommission. Den gode Msr. R*** maa kiende mig: thi det er rigtig nok, at jeg er ikke god at handle med i Pengesager. [...] Enten Penge eller Stevnamaal, og det enten det er Mandfolk eller Fruentimmer. (*Ungdommens Ven* nr. 26, 198 [208])

Den anonyme forfatterens fremstilling av seg selv som en skånseløs pengeinnkrever gir et ganske annet bilde enn den idealistiske "ugeskriver" som opptrer ellers i utgivelsen: Valget står nå mellom penger og stevнемål, og "Ungdommens Ven" er ikke fullt så vennlig lenger.

Truslene fra forfatteren skal nok forstås humoristisk og føyer seg inn den ironi og parodi som Christensen finner betegnende for bladet. I sitt fokus på hvordan utgivelsen tar stilling til spørsmålet om pikers dannelse og utdanning, knytter hun bladets humoristiske vinkling til iscenesettelsen av barn som brevskrivere (*Videbegær* 180–181; "Lust for Reading" 199). Brevene, framholder hun, er fiktive, men ikke desto mindre er de uttrykk for en forståelse av "barnet som selvstændigt og reflekterende væsen" og "som et individ i besiddelse af humor og ironi" (Christensen, *Videbegær* 180). En slik forståelse av barnet, vil jeg hevde, kommer også til syne i bladet ved at det inviterer barneleseren inn i rollen som forbruker. Alle henvendelser i *Ungdommens Ven* som har å gjøre med kjøp og (utestående) betaling av bladet, er uten unntak rettet mot barneleseren. Det er i det hele tatt få spor av foreldrene som potensielle betalere her, men helt usynlige er de ikke: I det tidligere nevnte brevet fra frøken Stadselig, skildrer hun hvordan hun leser bladet høyt for sine foreldre hver søndag. Den lille passasjen gir innblikk i høytlesningen som utbredt lesepraksis på 1700-tallet (Williams). Den viser dessuten at foreldrenes og andre foresattes oppfatning av bladet spilte en avgjørende rolle, og at utgiveren var innforstått med "at uanset om abonnenterne måtte spare op til og selv betale deres blade, vil børnene ikke få lov til at læse og købe avisen, med mindre indholdet er acceptabelt for forældrene", slik Christensen skriver (*Videbegær* 184). Til tross for denne betydningen, er iscenesettelsen av barneleseren som forbruker et sentralt trekk ved *Ungdommens Ven* og det tjener til å innlemme barn og unge i magasinetns målgruppe, både som lesere og som kunder.

Avslutning. Barnebladene i tekst- og forbrukerkulturen

Ungdommens Ven er et enkeltstående eksempel som ikke nødvendigvis er representativt for de første barnebladene som sådan. Likevel kan vi i dette første danske barnebladet se hvordan forestillinger

om barn, barndom, forbruk og tekstkultur settes i sammenheng. I omtalen av tidsskriftene for barn i siste halvdel av 1700-tallet, peker Krefting, Nøding og Ringvej på hvordan tilpasningen av tekster for barn kan forstås som et ledd i det de omtaler som "publikums oppdragelse: å la barn tidlig bli erfarne 'mediebrukere' og lære å bli både borgere og publikum" (187). Etter min mening spiller barnebladene en viktig rolle i denne oppdragelsen ved å bidra til å bevisstgjøre barneleseren om barnebladet som medium, ikke ulikt den rammefiksjonen som Harald Bache-Wiig har påpekt i forbindelse med *Avis for Børn*, "der barneleseren blir invitert til å gå inn i rollen som avisleser på lik linje med en avislesende voksenperson" (Bache-Wiig, "'Med Flid opdigtet'?" 48). Oppdragelsen innbefatter også, slik jeg har vist, å la barn bli erfarne *forbrukere*, både ved å skildre – og moralisere over – barns pengebruk, og ved å iscenesette dem som betalere av selve barnebladet. En slik iscenesettelse skal selvsagt lære barneleseren om viktigheten av å være økonomisk ansvarlig, men den gir også barneleseren kunnskap om hva det vil si å være abonnent så vel som om de økonomiske utfordringene ved det å være "ugeskriver". På denne måten gir *Ungdommens Ven* innsyn i praktiske og økonomiske aspekter som preger dette barnebladet spesielt og tekstkulturen mer generelt. Det første danske barnebladet var riktignok ikke et kommersielt foretak, og det var nok heller ikke snakk om at barneleserne var de reelle betalerne som ga sin "Daler med Glæde". Ikke desto mindre bør *Ungdommens Ven* sees som en del av og som et bidrag til et marked og en tekstkultur som i større og større grad rettet seg mot og involverte barn og unge: Barnebladene er viktige for å forstå hvordan barneleseren blir en stadig viktigere målgruppe i siste halvdel av 1700-tallet, med en stadig mer sentral posisjon i tekst- og forbrukerkulturen.

Biografisk informasjon: Janicke S. Kaasa er postdoktor ved Universitetet i Oslo og forskningsprosjektet Literary Citizens of the World (LitCit), drevet av Nasjonalbiblioteket og finansiert av Norges forskningsråd. Hun disputerte i 2017 med sin avhandling om engelsk-kanadisk reiselitteratur og forsker nå på de første barnebladene i Sverige, Danmark og Norge. Siste publikasjoner: "Travel and Fiction" i The Cambridge History of Travel Writing (2019), redigert av Nandini Das og Tim Youngs, og "'Saavel fra fjerne Lande som fra vort eget Hjem'. Importert materiale i Billed-Magazin for Børn" i Litterære verdensborgere. Transnasjonale perspektiver på norsk bokhistorie 1519–1850 (2019), redigert av Aasta M.B. Bjørkøy et al.

Litteratur

Appel, Charlotte. *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark*. Bind 2, København, Museum Tusulanums forlag, 2001.

Ariès, Philippe. *Barndommens historie*. 1960. Oversatt av Kjell Olaf Jensen, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag, 1980.

Bache-Wiig, Harald. "Avis for Børn (1779–1782) Lesestykker om 'Ungdommens Tilbøielighed til Dyden eller Lasten' – et monotont repertoar?". *Kritikk før 1814. 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, Oslo, Dreyers forlag, 2014, s. 451–464.

---. "'Med Flid opdigtet'? Om bruken av fabler i *Avis for Børn* (Kbh. 1777–1782)". *Barnelitterært Forskningstidsskrift/Nordic Journal of Child-Lit Aesthetics*, vol. 2, 2011, s. 47–59, doi.org/10.3402/blft.v2i0.5830.

Beetham, Margaret. "Open and Closed. The Periodical as a Publishing Genre". *Victorian Periodicals Review*, vol. 22, nr. 3, 1989, s. 96–100.

Bering Liisberg, Henrik Carl. *Agent Holck. De Fattiges Tolk*. 2. utgave. København, Kraks Vejvisers forlag, 1908.

Buckingham, David og Vebjörg Tingstad. "Introduction". *Childhood and Consumer Culture*, redigert av David Buckingham og Vebjörg Tingstad, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010, s. 1–14.

Campbell, Colin. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. 1987. Cham, Palgrave Macmillan, 2018.

Christensen, Nina. "Imagining Equality. The Emergence of the Ideas of Tolerance, Universalism, and Human Rights in Danish Magazines for Children, 1750–1800". *Imagining Sameness and Difference in Children's Literature. From the Enlightenment to the Present Day*, redigert av Emer O'Sullivan og Andrea Immel, London, Palgrave Macmillan, 2017, s. 111–127.

---. "Imported Enlightenment. The Influence of German Eighteenth-Century Children's Literature in Denmark". *Kinder- und Jugendliteraturforschung international. Ansichten und Aussichten. Festschrift für Hans-Heino Ewers*, redigert av Gabriele von Glasenapp et al., Frankfurt am Main, Peter Lang, 2014, s. 63–75.

---. "Lust for Reading and Thirst for Knowledge. Fictive Letters in a Danish Children's Magazine of 1770". *The Lion and the Unicorn*, vol. 33, nr. 2, 2009, s. 189–201, doi.org/10.1353/uni.0.0465.

---. *Videbegær. Oplysning, børnelitteratur, dannelse*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2012.

Cook, Daniel Thomas. *The Commodification of Childhood. The Children's Clothing Industry and the Rise of the Child Consumer*. Durham & London, Duke University Press, 1994.

Crown, Patricia. "The Child in the Visual Culture of Consumption 1790–1830". *Fashioning Childhood in the Eighteenth Century. Age and Identity*, redigert av Anja Müller, Aldershot, Ashgate, 2006, s. 62–79.

Dawson, Janis. "Trade and Plumb-Cake in Lilliput. The Origins of Juvenile Consumerism and Early English Children's Periodicals". *Children's Literature in Education*, vol. 29, nr. 4, 1998, s. 175–198, doi.org/10.1023/A:1022427606263.

Denisoff, Dennis. "Introduction. Small Change. The Consumerist Designs of the Nineteenth-Century Child". *The Nineteenth-Century Child and Consumer Culture*, 2008, redigert av Dennis Denisoff, London & New York, Routledge, 2016, s. 1–25.

Edgeworth, Maria. "The Purple Jar" [1796]. *Early Lessons*, 1829, Vol. II, 11th ed., London, R. Hunter; Baldwin and Cradock; Harvey and Darton; J. Booker; Hurst, Chance and Co.; Hamilton, Adams, and Co.; and Simpkin and Marshall, s. 1–17.

Ehrencron-Müller, Holger. *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*. Bind 5, København, Aschehoug, 1927.

Feldbæk, Ole. *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*. Herning, Systime, 1993.

Fortegnelse paa Bendix Kröll's Bøger 1783. København, M. Hallager, 1783.

Grenby, M.O. *The Child Reader, 1700–1840*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

Grey, Jill E. "The Lilliputian Magazine – A Pioneering Periodical?". *Journal of Librarianship*, vol. 2, nr. 2, 1970, s. 107–115, doi.org/10.1177/096100067000200203.

Heywood, Colin. *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. 2. utgave. London, Polity Press, 2018.

Kiøbenhavns kongelige allene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger, 21. mars 1770.

---. 11. april 1770.

Krefting, Ellen, Aina Nøding og Mona Ringvej. *En pokkers skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet*. Oslo, Scandinavian Academic Press, 2014.

Müller, Anja. *Framing Childhood in Eighteenth-Century English Periodicals and Prints, 1689–1789*. London & New York, Routledge, 2009.

---. "Introduction". *Fashioning Childhood in the Eighteenth Century. Age and Identity*, redigert av Anja Müller, Aldershot, Ashgate, 2006, s. 2–10.

O'Malley, Andrew. "Chapter 2. Class Relations in Middle-Class Children's Literature. Interacting with and Representing the Poor and the Rich". *The Making of the Modern Child. Children's Literature in the Late Eighteenth Century*, New York, Routledge, 2003, s. 32–48.

Salman, Jeroen. "Children's Books as a Commodity. The Rise of a New Literary Subsystem in the Eighteenth-Century Dutch Republic". *Poetics*, vol. 28, nr. 5–6, 2001, s. 399–421, [doi.org/10.1016/S0304-422X\(01\)80008-5](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(01)80008-5).

Schor, Juliet B. *Born to Buy. The Commercialized Child and the New Consumer Culture*. New York, Scribner, 2004.

Shine, Norman. "Børneblade i Danmark fra 1770–1900". *Børn og Bøger*, nr. 4, 1971, s. 91–98.

Svensson, Sonja. *Barnavänner och skolkamrater. Svenska barn- och ungdomstidningar 1766–1900 sedda mot en internationell bakgrund*. Stockholm, Carlssons bokförlag, 2018.

Ungdommens Ven. Nr. 2, 13. januar 1770.

---. Nr. 11, 17. mars 1770.

---. Nr. 14, 7. april 1770.

---. Nr. 15, 14. april 1770.

---. Nr. 17, 28. april 1770.

---. Nr. 26, 30. juni 1770.

---. Nr. 38, 22. september 1770.

Weinreich, Torben. *Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år*. København, Branner og Korch, 2006.

Williams, Abigail. *The Social Life of Books. Reading Together in the Eighteenth-Century Home*. New Haven, Yale University Press, 2017.

Wollstonecraft, Mary. *Original Stories from Real Life*. 1788. Otley, Washington D.C., 2001.

Noter

1 Se Salman for mer om denne utviklingen i nederlandsk sammenheng. Se Appel 614–618 for mer om bokindustrien og utgivelser for unge lesere i 1600-tallets Danmark.

2 Bladet, som var illustrert og beregnet på barn av middelklassen, fikk imidlertid sin suksess som bokutgivelse: Bladet kom kun ut i tre numre og ble samlet i en innbundet utgaven i 1752 (Christensen, *Videbegær* 195). Likevel, som Jill E. Grey har påvist i sin undersøkelse av trykker William Strahans regnskapsbøker, planla Newbery *The Lilliputian Magazine* som en periodisk utgivelse, beregnet på et stort publikum. Newberys barneblad foregriper altså 1800-tallets masseproduserte publikasjoner for barn og unge, og vitner om deres status som en stadig viktigere leser- og kunde-gruppe.

3 Bladet kom første gang i 1766 og ble deretter gitt ut med varierende frekvens frem til 1774. Noen få år senere kom Carl Christoffer Gjörwells *Magazin för svenska ungdomen* (1777), etterfulgt av hans *Weckoblad för svenska ungdomen* (1785) og *Upfostrings-sällskapets weckoblad för svenska ungdomen* (1786–87). For en mer utfyllende oversikt over barnebladene som ble utgitt i Sverige i siste halvdel av 1700-tallet, se Svensson 179–182.

4 *Avis for Børn* ble mest sannsynlig redigert og utgitt av Emanuel Balling, i samarbeid med Hans Holck og Niels Prahll (Christensen, *Videbegær* 192). Se også Bache-Wiig, "Avis for Børn" 452. Norges første barneblad *Billed-Magazin for Børn* kom for øvrig først i 1838, med Maurits C. Hansen og Knud O. Knutzen, senere Peter Chr. Asbjørnsen, som redaktører.

5 Her kan vi lese: "Af Ugebladet Ungdommens Ven ere II Nomere udkommen af følgende Indhold: [...] Af dette Blad udgaaer et hver Løverdage, hvorpaa endnu Subscription kan tages hos Bogtrykker Sr. Svare i Skindergaden, og betales for hver halve Aargang 2 Mk. paa Tryk- og 3 Mk. paa Postpapir" (21. mars 1770), og senere: "I Morgen udgaaer af Adresse-Contoires løbende Blade: [...] Ligeledes Ungdommens Ven No. 15, som indeholder en Samtale imellem Frøken Stads og Jomfrue Medlidig om Almisser" (11. april 1770).

6 Artikkelen omfang tillater ikke å se nærmere på iscenesettelsen av barn som forbrukere i utvalgte titler fra fortegnelsen over Krølls bøker. Et slikt komparativt arbeid vil kunne gi større og mer transnasjonal innsikt i fremstillingen av barn og forbruk i *Ungdommens Ven* og her ligger det potensielle for videre undersøkelser.

7 I bladets første nummer opplyser den anonyme forfatteren at han "skrive Ugeblade for vor Danske Ungdom" (nr. 1, 8), samtidig som han her omtaler sine lesere som "Børn". Den vekslende bruken vitner om hvordan disse kategoriene ikke var klart definerte (se for eksempel Ariès 40–47; Heywood 9–36). Det er dessuten mulig, slik Christensen påpeker, at utgiveren særlig rettet seg mot "små piger" så vel som mot et voksent publikum av "deres mødre og tanter" (*Videbegær* 178). Disse aspektene støtter opp under Anja Müllers poeng om behovet for en vid definisjon av "barndom" i arbeidet med 1700-tallet (Müller 6).

8 Et lignende perspektiv muliggjøres ytterligere av Anja Müllers forståelse av massemediet som en kvalitativ heller enn en kvantitativ betegnelse (18). Ettersom det ikke finnes abonnementslister eller opplagstall, er det vanskelig å stadfeste hvor mange som kjøpte *Ungdommens Ven*. Bache-Wiig anslår at *Avis for Børn* hadde omtrent 300 abonnenter, på grunnlag av abonnementslistene som inngår i utgivelsen ("*Avis for Børn*" 452). Tatt i betraktning at *Ungdommens Ven* hadde kortere levetid enn *Avis for Børn*, kan vi anta at antallet abonnenter var noe lavere.

9 For mer om Holck, se Bering Liisberg 24. På grunn av plasshensyn legger jeg liten vekt på *Avis for Børn* i denne artikkelen, men utgivelsen er absolutt relevant for en diskusjon av barns rolle i den tidlige forbrukerkulturen. Selve utgivelsen er lagt opp etter samme lest som *Kiøbenhavns kongelige allene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger* (1759–1854) og abonnementslistene oppgir barnas, ikke foreldrenes navn, som man jo vil anta var de som faktisk betalte for bladet. Her iscenesettes altså barna eksplisitt ikke bare som lesere, men som betalere av bladet (Bache-Wiig, "*Avis for Børn*"; Christensen, *Videbegær* 194–195).

10 Med dette kan vi også anlegge et klasseperspektiv på denne dialogen, selv om det ikke kommer eksplisitt til uttrykk. For mer om klasseperspektivet i den tidlige barnelitteraturen, se for eksempel O'Malley 32–48.

11 Denne tanken begrenser seg åpenbart ikke til 1700-tallet: Cook (11), for eksempel, trekker frem mødrene som et viktig mellomledd mellom barn og marked i sin diskusjon av barneklær-industrien tidlig på 1900-tallet. Se også Schor 14–17.